

शिक्षणाचा अधिकार म्हणजे काय?

शिक्षण हक्क कायद्याने (RTE) 2009 मध्ये मुलांना मोफत आणि सक्तीचे शिक्षण दिले आणि **कलम 21-A अंतर्गत मूलभूत अधिकार म्हणून त्याची अंमलबजावणी केली.**

प्रत्येक बालकाला दर्जेदार प्राथमिक शिक्षण मिळण्याचा त्याचा हक्क आहे याची खात्री करण्यासाठी शिक्षणाचा हक्क हा एक महत्त्वाचा घटक आहे.

घटनात्मक पार्श्वभूमी

- मूलतः भारतीय राज्यघटनेचा भाग IV, **DPSP च्या कलम 45 आणि कलम 39 (f)** मध्ये राज्य अर्थसहाय्य तसेच न्याय्य आणि सुलभ शिक्षणासाठी तरतूद होती.
- शिक्षणाच्या अधिकारावरील पहिला अधिकृत दस्तऐवज 1990 मध्ये **राममूर्ती समितीचा अहवाल** होता.
- **उन्नीकृष्णन जेपी विरुद्ध आंध्र प्रदेश आणि इतर राज्य** मधील सर्वोच्च न्यायालयाच्या ऐतिहासिक निर्णयात असे म्हटले होते की **कलम 21 मधून शिक्षण हा मूलभूत अधिकार आहे.**
- **तपस मजुमदार समिती (1999)** ची स्थापना करण्यात आली, ज्यामध्ये **कलम 21A समाविष्ट होते.**
- **2002 मध्ये भारताच्या संविधानातील 86 व्या घटनादुरुस्तीने राज्यघटनेच्या भाग-III मध्ये मूलभूत अधिकार म्हणून शिक्षणाचा अधिकार प्रदान केला.**
- याच दुरुस्तीने **कलम 21A समाविष्ट केले ज्याने 6 ते 14 वर्षे वयोगटातील** मुलांसाठी शिक्षणाचा अधिकार हा मूलभूत अधिकार बनवला .
- 86 व्या घटनादुरुस्तीने शिक्षण हक्क विधेयक 2008 आणि शेवटी **शिक्षण हक्क कायदा 2009** साठी पाठपुरावा कायद्याची तरतूद केली.

शिक्षण हक्क (आरटीई) कायदा, 2009 चे वैशिष्ट्य

- RTE कायद्याचे उद्दिष्ट **6 ते 14 वर्षे वयोगटातील सर्व मुलांना प्राथमिक शिक्षण देणे आहे.**
- हे मूलभूत अधिकार म्हणून शिक्षणाची अंमलबजावणी करते (**अनुच्छेद 21**).
- हा कायदा समाजातील **वंचित घटकांसाठी 25% आरक्षण अनिवार्य** करतो जेथे वंचित गटांचा समावेश आहे:
  - अनुसूचित जाती आणि जमाती
  - सामाजिकदृष्ट्या मागासवर्गीय
  - वेगळ्या पद्धतीने सक्षम
- **वयानुसार वर्गात** प्रवेश देण्याची तरतूदही यात आहे .
- केंद्र आणि राज्य सरकारांमध्ये आर्थिक आणि इतर जबाबदाऱ्यांची वाटणीही त्यात नमूद करण्यात आली आहे.
- हे संबंधित मानदंड आणि मानके खाली ठेवते:
  - विद्यार्थी शिक्षक गुणोत्तर (PTR)
  - इमारती आणि पायाभूत सुविधा
  - शाळा-कामाचे दिवस
  - शिक्षक-कामाचे तास.
- त्यात "**नो डिटेन्शन पॉलिसी**" चे **कलम** होते जे **अधिकार अंतर्गत काढले गेले आहे मुलांना मोफत आणि सक्तीचे शिक्षण (सुधारणा) कायदा, 2019.**
- दशवार्षिक जनगणना, स्थानिक प्राधिकरणाच्या निवडणुका, राज्य विधानमंडळे आणि संसदेच्या निवडणुका आणि आपत्ती निवारण याशिवाय बिगर-शैक्षणिक कामांसाठी शिक्षकांच्या नियुक्तीवर बंदी घालण्याची तरतूद यात आहे.
- त्यात आवश्यक प्रवेश आणि शैक्षणिक पात्रता असलेल्या शिक्षकांच्या नियुक्तीची तरतूद आहे.

- ते प्रतिबंधित करते
  - शारीरिक शिक्षा आणि मानसिक छळ
  - मुलांच्या प्रवेशासाठी स्क्रीनिंग प्रक्रिया
  - कॅपिटेशन फी
  - शिक्षकांकडून खाजगी शिकवणी
  - मान्यता नसताना शाळा चालवणे
- केंद्रीत शिक्षण प्रणालीद्वारे मुलाला भीती, आघात आणि चिंतामुक्त बनविण्यावर लक्ष केंद्रित करते .

शिक्षण हक्क कायदा, 2009 च्या उपलब्धी

- RTE कायद्याने उच्च प्राथमिक स्तरावर (इयत्ता 6-8) नावनोंदणी वाढवण्यात यशस्वीरित्या व्यवस्थापित केले आहे.
- पायाभूत सुविधांच्या कठोर नियमांमुळे शालेय पायाभूत सुविधांमध्ये सुधारणा झाली, विशेषतः ग्रामीण भागात.
- आरटीई अंतर्गत 3.3 दशलक्षाहून अधिक विद्यार्थ्यांनी 25% कोटा नियमानुसार प्रवेश मिळवला.
- यामुळे देशभरात शिक्षण सर्वसमावेशक आणि सुलभ झाले.
- "नो डिटेन्शन पॉलिसी" काढून टाकल्याने प्राथमिक शिक्षण व्यवस्थेत जबाबदारी आली आहे.
- **समग्र शिक्षा अभियान** नावाची एकात्मिक योजना देखील सुरू केली आहे , जी शालेय शिक्षणाच्या तीन योजनांचा समावेश करते:
  - सर्व शिक्षा अभियान (SSA)
  - राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान (RMSA)
  - शिक्षक शिक्षणावर केंद्र प्रायोजित योजना (CSSTE).

शिक्षण हक्क कायद्याची मर्यादा, 2009

- ज्या वयोगटासाठी शिक्षणाचा अधिकार उपलब्ध आहे तो फक्त 6 ते 14 वर्षे वयोगटातील आहे, ज्याला 0 ते 18 वर्षे वाढवून अधिक समावेशक आणि अंतर्भूत केले जाऊ शकते.
- शिक्षणाच्या गुणवत्तेवर कोणतेही लक्ष केंद्रित केले जात नाही, अनेक **ASER अहवालांद्वारे दर्शविल्याप्रमाणे**, अशा प्रकारे RTE कायदा बहुतांशी इनपुट ओरिएंटेड असल्याचे दिसून येते.
- गोवा, मणिपूर, मिझोराम, सिक्कीम आणि तेलंगणा या पाच राज्यांनी RTE अंतर्गत समाजातील वंचित मुलांसाठी 25% जागांसाठी अधिसूचना देखील जारी केलेली नाही.
- शिक्षणाच्या गुणवत्तेपेक्षा आरटीईच्या आकडेवारीवर अधिक भर दिला जात आहे.
- शिक्षकांच्या कमतरतेमुळे RTE ने अनिवार्य केलेल्या विद्यार्थी-शिक्षक गुणोत्तरावर परिणाम होतो ज्यामुळे अध्यापनाच्या गुणवत्तेवर परिणाम होतो.

पावले उचलली जातील

- अल्पसंख्याक धार्मिक शाळांना आरटीई अंतर्गत आणण्याची गरज आहे.
- शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रमांवर अधिक भर.
- शिक्षणाच्या प्रमाणापेक्षा शिक्षणाच्या गुणवत्तेवर भर देणे आवश्यक आहे.
- शिक्षकी पेशा आकर्षक करण्यासाठी पावले उचलली पाहिजेत.
- एकूणच समाजाने पक्षपातीपणा न करता मुलांच्या शिक्षणासाठी पाठिंबा देण्याची गरज आहे.

वे फॉरवर्ड

आरटीई कायदा लागू होऊन दहा वर्षे झाली आहेत, पण त्याचा उद्देश सफल होण्यासाठी अजून बराच पल्ला गाठायचा आहे. अनुकूल वातावरणाची निर्मिती आणि संसाधनांचा पुरवठा व्यक्ती आणि संपूर्ण राष्ट्रासाठी चांगल्या भविष्याचा मार्ग मोकळा करेल.

byjusexamprep.com